

İLETİŞİMDE YÜKLENDİKLERİ GÖREV AÇISINDAN ESKİ TÜRK DEVLET GELENEĞİ İÇERİSİNDE ARMAĞANLAR

Kemal ÜÇÜNCÜ*

Giriş:

Avrasya coğrafyasında 5000 yıllık bir tarihsel süreçten evrilerek gelen Türk kültür ve medeniyeti bu muazzam coğrafyada birçok devlet ve müessese vücuda getirmiştir. Bu devletler bulundukları zaman ve mekânın başat siyasal aktörleri olagelmışlerdir. Bu derin kurumsal ve kültürel yapı devamlılığını sağlayarak gelişirken yönetme ve hükmetme sanatına ilişkin muazzam bir sözlü - yazılı literatür ve siyasî adab ve erkâna ilişkin geniş bir ritüeller kümesi oluşturmıştır.

Kelteminar, Andronova, Anav, Karasuk, Tagar, Taştık gibi en eski Asya kültürleriyle zuhur etmiş Türkler İskit, Hun ve müteakip devlet ve imparatorluklar ile aynı zaman diliminde farklı devletlerle varolagelmışlerdir. Hunlardan sonra, kısmen Köktürkler zamanından sonra tarihin hiçbir kesitinde Türkler tek bir siyasal hakimiyet altında olamadılar.

20-90 doğu paralelleri ile 33-65 kuzey enlemleri arasındaki yaklaşık 20 milyon kilometrekarelik alanda aynı zaman kesitinde -eşanlı- olarak farklı siyasî hakimiyetlerle aynı kültürü işlemiş ve yaşamışlardır.

Ortak mitik hafıza ve yaşanmışlık tecrübesi, kurucu kültürler ve kozmogoni açısından aynı kaynaktan beslenen bu boylar eşya ve kainata bakışlarında, yaşam felsefelerinde de bu ortaklık kesintisiz bir biçimde devam etmiştir.

Bu sebeplerle Türklük bilim araştırmalarında bir meseleyi irdelerken [Z.Velidi Togan, H.N.Atsız , Arat, Caferoğlu, Ergin, Hacıeminoğlu, D.Yıldırım, J.P Roux çizgisinde ve çalışmalarında gördüğümüz gibi] resmin bütününe görme ihtiyacı kaçınılmazdır. Bu eşzamanlı bakışı ortaya koyarken tarihi derinliği ve gelişimi ihmal etmeden bir yöntem kurgulamak zarureti vardır.

Bilimsel yöntemin felsefî bakış açısından geliştiği bilinen bir husustur. Öyleyse yöntemimizi inşa ederken hangi felsefeden, bakış açısından hareket ettiğimiz dikkate almak bizim ufkumuzu açacaktır.

İletişim canlılar arası bilgi alış verişinin vazgeçilmez bir unsurudur. İletişimsiz bir canlı yaşamı, uygarlık tarihi düşünülemez. İletişim araçları en etkin olan dil ile başlayarak bir kadro oluştururlar. Bu araçlardan her biri zaman, mekân ve duruma göre kullanım sahasına çıkarlar.

* Yrd.Doç. Dr. KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl./TRABZON

Bu çerçevede bir iletişim unsuru olarak Türk kültür geleneğinde armağanlar, diplomaside iç ve dış siyasette hediyelerin biçim ve içeriği, sunuluş biçimi ile bu bağlamda taraflar arasında bir iletişim biçimi olarak ilettikleri mesajlar açısından incelenmesi gereken fenomenlerdir.

Armağan değiş-tokuşu kavramını toplumsal yaşamın çeşitli yönlerine kapsamlı bir biçimde ilk uygulayan Fransız Antropolog Marcel Mauss'tur. Mauss değiş-tokuşun ekonomik işlevlerinden çok, toplumsal işlevini vurgulamıştır. Armağan değiş-tokuşunun ardında yatan karşılıklılık kavramı, dinsel tören ve din alanını da kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Buna göre "yardım ve onay biçiminde bir karşılıklılık beklentisiyle doğaüstü güçlere yapılan bazı adaklar, armağan olarak görülebilir. Akraba grupları arasında kız alıp verme gibi karşılıklı toplumsal ilişkiler, yükümlülük ve ilişki türleri bakımından armağan değiş-tokuşuna benzer"

Armağan vermekten kasıt beklenen bir davranışın, durum veya beklentinin gerçekleşmesini; gerçekleşmişse daha güçlü bir şekilde yinelenmesini sağlamaya dönüktür. Bu yönüyle bireysel ve kurumsal iletişimde bir pekiştirme faktörü olduğu görülür.

Pekiştirme "bir davranışın ileride yinelenme olasılığını uyarıcı olarak" tanımlanmaktadır. Bu manada olumlu pekiştiricilerin bireyler arası ve devletler arası ilişkilerde ilişkileri geliştirici ve kuvvetlendirici bir etkisi olduğu açıktır. Bu çerçevede İslamiyet öncesi Türk kültür geleneğindeki bazı armağanları şöylece değerlendirebiliriz.

1.Kut: İslamiyet öncesi Türk kültüründe kağanlık Kök Tengrinin kişiöğluna bahşettiği bir ihsan, bir hediyedir. Kişinin kendi başına kağanlık iddiasında bulunması söz konusu olamaz. Bu süreç üç aşamada gerçekleştirilir,

1. "Kağan kaldırma yükseltme işlemi: Bu hareket adayın Tanrı ile ilişkiye geçmesi, iletişim kurmasıdır. Bunun için tanrıya yağış adı verilen özel bir kurban sunulur. ardından iletişim kurulması eyleminin kolaylaştırılması için kağan adayı aşağıdan yukarıya doğru kaldırılır.
2. Yukarı Çıkarma işlemi [yügerü kötürme]. Tanrı, adayı uygun bulursa, onu bulunduğu yerde iken tepesinden tutup yukarıya yanına çıkarır. Bunu yapmasının sebebi açıktır. yarlık, kut, küç, ülüg ve il beratı vermek içindir. kağan adayı Tanrı tarafından bu emanetler kendisine verildikten sonra kağan yapılmış olur
3. Kağan Oturtma İşlemi: Kağanlık görevi verilen ve tanrı tarafından kağan seçilen aday, yine tanrının buyruğu ile yeryüzüne indirilir ve kişiöğlü üzerine kağan

oturtması ile son bulur.Artık herkes kağanın buyruğu altındadır. Kağan bu yetki ile onları yönetme durumundadır”

Kağan meşruiyetinin kaynağını Tanrıdan alır.Türk tarihi içerisinde Timur’un Altın Orda hanları ile girdiği meşruiyet tartışmaları bu çerçevededir.Bu nedenle hanlık ünvanını ölünceye dek kullanmamıştır.

2.Bayrak: Divanü Lügat’it Türk de batrak diye geçer. Batrak diye yazılan bayrak kelimesi savaşlarda ucuna bir ipek parçası takılan mızrak şeklinde açıklanmaktadır. Ve ifadelerden bunun ferdi ün kazanmış kahramanlara, alplara verilen bir alamet olduğu anlaşılmaktadır. Aynı ederde bir manzumede ise kelime bayrak şeklinde kullanılmakta ve Oğuzlar arasınca böyle telaffuz edildiği yazılmaktadır.

Seçuklular ve Harizmşahlar devrinde yetişen İranlı şairlerin kelimeyi bayrah şekliyle kullanması ve Selçuklu devrine ait Farsça kaynaklarda bu şekilde geçmesi bu kelimenin Farsçaya Büyük Selçuklular zamanında Oğuzlar vasıtasıyla geçtiğini göstermektedir.kelime Arapçaya bayrak Bulgarcaya bayrak, Rumenceye bairac şekillerinde girmiştir.

Bat-mak kökünden gelen ve d>y değişmesi neticesinde bayrak şeklini alan bat-ır-ak >Batrak>batrak>bardak>bayrak kelimesi semantik bakımdan sancak kelimesi ile benzerliği açıktır. DLT ye göre Karahanlı Türk hükümdarlarının bayrakları turuncu denilen al ipektendi Uygur metinlerindede de kelime badruk şekliyle geçer.

DLT ve İbn-i Mühenna Lügatinde Tuğ kelimesi Arapça alem yani bayrak karşılığı olarak kullanılmaktadır. Başkırt şivesinde bugün tuğ kelimesi hala bayrak manasına kullanılmaktadır.

Yine DLT de atların boynuna kıymetli taşlardan yahut arslan tırnağı veya muska gibi sihri tesiri olan şeylerden boyunluklar asıldığı buna monçuk/muncuk denildiği yazılır.Bu şekliyle Farsçaya giren kelime İranlılar arasınca ve Moğollar arasında bayrak manasına kullanılmaya başlandı

Eski Türkçede yine bayrak karşılığı kullanılan bir tanguk sözcüğü vardır.Bu da bir ipekli kumaş armağanı idi.

Tuğ önceleri yak öküzünün kuyruk kıllarından yapılmakta iken daha sonraları at kuyruğu kıllarından yapılmaya başlanmıştır. Tuğ terimi kaynaklarda ilk olarak VII. Yüzyılda Uygurlara ait [bir Uygur hakani adına dikilen] Şine Usu yazıtında geçer.Cengiz han 1206 Pars yılında Onan ırmağı kaynağına dokuz parçalı tuğ dikerek hanlığını ilan etti.

Tuğ bütün Türk devlet geleneğinde askeri ve sivil yüksek memurların hiyerarşilerine göre tevcih edilen bir alamet olagelmıştır. Savaşlardan önce törenle yerinden çıkarılıp savaş

bitiminde tekrar muhafaza edilmek üzere kaldırılırdı.Özel görevliler tarafından korunup, taşınıp muhafaza edilirdi.

İlk Müslüman Türk devletlerinde çeşitli bayrakların kullanıldığını Yakubi den öğrenmekteyiz. Gazneliler’de hem Abbasi samani hem de Sasani, Eftalit geleneklerinin tesiriyle bayrağın büyük önemi vardı. Hanedana mahsus özel bayrak yerine prenslere, beylere, kumandanlara diğer hakimiyet alametleri ile beraber bayrak da veriliyordu.Saraydan azad edilmiş gulam/kölelerin bayraklarında arslan motifi yer alıyordu.

B. Selçuklu İmparatorluğu kurulmadan önce çeşitli kabilelerin başlarında bulunan reislerin özel alametleri yani bayrakları olduğu Beyhaki de yazılmaktadır.

Oğuz Boyları özelinde genelde ise bütün Türk boylarının Ongunları olduğu malumdur. Her boy budun içerisinde kendi Ongunu ile tanınıp ayırt edilirdi. Bu esnek hareketli devlet sisteminin de bir zorunluluğudur. Oba ve yaylalarda yerleşim birimlerinde birbiri sınırını ve sorumluluk sahasını ayırt edebilmek için bu çeşit simge ve semboller çok önemlidir.

Evliliklerde mihr hediyesi genellikle dokuzlu sisteme bağlı olarak verilirdi <dokuzluk at ve tokuzluk deve> cezalarda yine dokuzlu sisteme göre tatbik ediliyordu.

Osmanlı devletinde tuğlar yüksek memurlara ve komutanlara verilirdi. Eflak ve Boğdan gibi toplulukların voyvodalarına da ikişer tuğ veriliyordu.

Köktürklerde il ve kağan Türkleri dünyaya bağlayan iki büyük semboldü.Türk devlet geleneğinde kağana bayrakla beraber davul yan yana verilir ve bu iki unsur birbirilerinden ayrılmazlardı. Köktürklerin bayrağı kurt başlı altın bayrak idi. Bunun ilahî ve mitolojik bir kökeni vardır.Malum Köktürklerle ait menşe efsanelerinde Türklerin dış bir kurttan türediği söylencesi onun kutsal kökenine işaret eder.

Köktürk devletini kuran Bumin ve İstemi kağanlar Aşina soyundan gelirler. Bunun iç.in Köktürkler her Mayıs ayının yedisinde kağanın önderliğinde ata mağarasını ziyaret edip kurban sunuyorlardı.Çin kaynakları onları kurt soyundan geldikleri için bu bayrağa saygı duyduklarını yazar]

567 yılında Köktürkleri ziyaret eden Zemarkhos Köktürklerin altından yapılmış kurt başlı bayrağını gördüğünü belirtir.ayrıca Uygur kağanı Moyun-Çur Kağan esir aldığı Çin komutanını kurt başlı bayrağının önünde saygı göstermesini istemiş ve zorlamıştı.

Yabgu kağan Köktürk tahtına çıktığı zaman Çin İmparatoruna bir elçi gönderdi ve Köktürk kağanı olduğunu bildirdi Çin imparatoru ona bir davul, bir boru ve bir bayrak vererek kağanlığını tanıdığını bildirdi. [Bu gelenek bir nevi büyük devletlerin birbirini tanıma protokoludur.

Çin generali Shih-Tu Çine isyan etti Köktürklere sığındı Köktürk kağanı ona kurt başlı bir bayrak ve ayrıca Tardu Bilge Kağan unvanı verdi. Bu adan daha sonra güneye inip Çin de bir devlet kurdu.

Çin İmparatoru Köktürk devleti dağıldıktan sonra Batı Türkistan ve batı irandaki beylere kurt başlı bayrak ve davul verme yolu ile onların beyliklerini tanıdı.

Bilindiği üzere hakanlık tuğu, kösü ile davulları hanedanın malıdır hakan öldükten sonra tahta kim geçerse bunlar onun sembolleri olurlar. Büyük memurlara verilen tuğ ve sancaklar bir memuriyet alameti olarak emaneten verilir.

Kutadgu Bilig hakanın şanını sarayında sofrası devleti içinde tuğu ve sancağı yükseltir demektir.

Radloff Türkmenlerin at yarışlarında hediye olarak verildiğini kaydeder. Kırgız Türkleri at yarışlarında verilen bayraklara bayge ismini verirler.

At yarışlarında ve Çevgen oyunlarında ipin altından topu geçirenlere Tanguk denilen ipekli kumaş [küçük bayrak] armağan olarak verilir.

“Belgü ve belge” Türklerde nişan, işaret ve devlette alamet demektir. Türklerde her boyun bir damgası olduğu gibi her kişinin de kendi mülkiyetini gösteren bir “im” denilen işareti veya damgası vardı.

Mete çağında birliklerin belgesi at renkleri ile tanzim edilmişti.

Tuğ belgü sözünü Uygur Türkçesinde görüyoruz. KDK de yüzük bir belgedir.

Bayrak ve davul orduda bir sinyal yani alamet veya işaret düzeni oluşturur. Yani gece davulla, gündüz de bayrakla haberleşiliyordu. Orduda davul ve bayraklar birliklerin sayısı kadardı. Yeni her birliğe bir davul ve bir bayrak veriliyordu.

Türklerde savaştan önce bayrağa kurban verme veya saç yapmak çok yaygın ve köklü bir gelenektir. Eski Türklerde tuğlara ak boz at veya kısarak Osmanlı devletinde ise 12 koyun kurban edilirdi. Eski Türklerde kımız serpmesi adedinin de olduğu belirtilir

Kırgızlarda savaşa çıkmadan önce bayrağı kan ile boyama gelenekleri “tuu kandaı” sözleri ile anılıyordu.

[Ölen alpin atının kuyruğu mezarının başına asılır. Kahraman savaşa çıkmadan önce atının kuyruğunu keserek onu dular. Şehitliğe hazırlanan alpin atı da dulluğa hazırlanır].

[Yakut Şamanlığında Şamanlığa girişte adayın eline tuğ benzeri birasa verilir].

Mukaddeslik ve kudsiyet için kurban verme dinler tarihinde bir ölçüdür. Türk tarihinde tuğa veya bayrağa kurban verilmesi onun kutsal kökenini işaret eder. A. İnan “onda cedd-i âlânın koruyucu ruhu bulunduğu” yorumunu yapar.

Tuğ ve kopuz eski Türk dininde ve Şamanizm’de bir tören ve tapınma aletidir.Şamanların tuğu bir asa ve sopa üzerine bağlanmış at kıllarından oluşurdu.Aynı zamanda bu o şamanın Şamanlık rütbesinin alameti idi. Ayrıca şaman ilahî ve dualarında cinler ve ruhlar da bir tuğ sahibi gibi gösterilirler.

Bayrak ve tuğ topluluğun millet veya boyun simgesel kurulumunun bir işaretidir. Topluluk bayrakla beraber diğer topluluklarla olan farklılığını dile getirir.Dışa dönük olarak kendini tanımlarken mensuplarına ve bağlılarına da aidiyet duygusu kazandırır.

Simge ve semboller sözel olarak dillendirilmesi güç olan kendiliklerine ait tasarımlarını dillendirir.Bayrak ve Tuğ hakimiyeti sembolü olması nedeniyle mistik ve ilahî bir karaktere sahiptir. Devlet ve siyasî bağımsızlık sembolü, hakimiyet sembolü, budunun ortak simge ve işareti, Yetki belgesi [siyasî ve idarî olarak], siyasî olarak tanıma ve kabul etme gibi iletişimsel işlevlere sahiptir.

Antropolojik olarak uygarlık tarihinde hakimiyet kaynağının Tanrısal olması onu temsil eden unsurlara da kaçınılmaz olarak bir kutsallık izafe etmiştir.

KAYNAKÇA

Anna Britannica, C II, “Armağan değiş-tokuş maddesi”

TDV İslam Ansiklopedisi, C.6 ,“Bayrak Maddesi”

Divanü Lügat-it Türk (1991), Besim Atalay, Ankara:TTK Basımevi

Bahattin Ögel (2000). **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C VI, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Sever, Erdoğan (2000). **Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme Kuramı**, Ankara: Anı Yay.

Erdoğan,İrfan (2002).İletişimi Anlamak, Ankara:Erk Yay.

Ergin, Muharrem (1994), **Dede Korkut Kitabı I [Giriş-Metin-Faksimile]**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Yıldırım, Dursun (1998). “ Köktürklerde Kağanlık Süeci; Kaldırma, Kötürme, Oturma”,

Türk Bitiği, Ankara: Akçağ Yay ,1998, s. 102-113

Smith, Anthony D. (2002). **Ulusların Etnik Kökeni** (Çev.S. Bayramoğlu, H.Kendir), Ankara: Dost Yay.